

УДК 81-14:[37.091.32:39-04722-043.83(477.86)]

Світлана НЕСТЕРЕНКО

## ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІД ЧАС УРОКІВ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ (На матеріалі громадянської лірики Богдана Томенчука)

У статті розглядається проблема формування етнокультурних компетентностей старшокласників на матеріалі громадянської лірики на уроках за поетичними творами літератури рідного краю. В основному акцентується увага на аналізі одиннадцятикласниками віршів Богдана Томенчука.

**Ключові слова:** етнокультурні компетентності, уроки літератури рідного краю; репродуктивні і творчі методи самостійної учнівської роботи; етнокультурні компетентності як найвищий прояв усіх життєвих компетентностей.

В статье рассматривается проблема формирования этнокультурных компетентностей старшеклассников на материале гражданской лирики на уроках изучения поэтических художественных сочинений литературы родного края. В основном акцентируется внимание на анализе одиннадцатиклассниками поэзий Богдана Томенчука.

**Ключевые слова:** этнокультурные компетентности, уроки литературы родного края; репродуктивные и творческие методы самостоятельной ученической работы; этнокультурные компетентности как самое высокое проявление всех жизненных компетентностей.

The problem of formation of ethnocultural competence of senior pupils on a material civic poetry in class for poetic works of literature of his native land. Mainly focuses on analyzing poetry odinnadtsatiklassnikov Bogdan Tomenchuka.

**Key words:** ethno-cultural competency classes literature of his native land; reproductive and creative methods of independent student work; ethnocultural competence as the highest expression of all life competencies.

**Мета:** необхідність на матеріалі громадянської лірики відомого на Прикарпатті поета Богдана Томенчука допомогти

старшокласникам сформувати систему етнокompетентностей, які передбачають розширення учнівського світогляду, національну самоідентифікацію, становлення юнаків і дівчат як свідомих громадян України.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Для багатьох словесників-практиків література рідного краю видається далеко не простим літературним матеріалом для аналізу на уроках. Це явище пов'язане з багатьма причинами, і чи не першою з них є та, що творчість сучасних митців окремого взятого регіону України, особливо якщо вони поіменно не ввійшли у шкільну програму, недостатньо висвітлюється відомими літературознавцями. Закономірно, що не приділяють уваги літературі окремого регіону й визнані науковці-методисти, які у своїх розвідках вважають за краще вести мову про Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, Миколу Вінграновського чи Ліну Костенку, а тому пересічний учитель взагалі не має під рукою влучних цитат, на які можна опиратися на уроці, не спроможний користуватися відповідними "дороговказами" й методичними "стрілками", які в багатьох інших умовах допомагають у належному опануванні чинною програмою. Тож на практиці уроки рідного краю, якщо об'єктом стає творчість маловідомого місцевого поета, здебільшого перетворюються на виразне читання його віршів без будь-якого аналізу. Відсутність достатньої кількості примірників художніх книг місцевих письменників, на яку здебільшого й нарікають окремі педагоги, пояснюючи цим низьку якість відповідних уроків, сьогодні присутньою причиною вважається не може - короткі вірші зовсім не проблема роздрукувати навіть з однієї-єдиної збірки в місцевій, районній чи обласній бібліотеці, розмножити на ксероксі чи принагідно знайти в системі Інтернет.

Стосовно аналізу поезій, то громадянська лірика є одним із найбільш доступних старшокласникам різновидів віршів, адже їх політична, ідеологічна чи морально-естетична тематика майже завжди зрозуміла, а учнівська інтерпретація

не потребує тих складних "декодувань", без яких не просто збагнути медитативну або філософську поезію метафоричного напрямку вираження. Проте лиш на перший погляд здається, нібито у громадянській ліриці все "на поверхні", тобто суть і зміст стають гранично зрозумілими вже з першого прочитання: наприклад, оцей вірш про правду й необхідність її сповідувати, ця поезія про те, що мирне небо над головою треба берегти, а ця - про роль і місце поета й поезії в суспільстві тощо. Однак сучасна високохудожня громадянська лірика давно не характеризується тими найпростішими параметрами, які колись були притаманні для поезій Павла Грабовського, Якова Щоголіва чи Івана Манжури. Водночас і читач-реципієнт, який народився чи як особистість відбувся вже у ХХІ столітті, - зовсім не той українець з глухого села, якого в ролі найбільш імовірного читача передбачала когорта творців громадянської лірики, котрі ввійшли в літературу після Т. Шевченка. Тільки що вже говорити про митців віддалених від нас десятками десятиліть, якщо навіть значно ближча в часі громадянська лірика П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, А. Малишка не завжди належно сприймається нинішніми старшокласниками насамперед через одноплосщинність викладу авторами теми чи явну повчальність, що внеможливають пошукову роботу й учнівські відкриття в процесі шкільного аналізу таких віршів. У наш час юнаки і дівчата прагнуть відкривати світ поезії власними силами, за допомогою авторами вміщених у поетичних рядках натяків чи алюзій як посилянь до інших творів або загальновідомих подій, розшифровувати підтекст сказаного у віршах по-своєму, опираючись на знання, почерпнуті з книг, самостійно будувати асоціативні ланцюжки, домислювати те, що в поезіях не сказано словами, але що вгадується поміж рядків, тобто на рівні підтексту.

Як відомо, раніше лірику однозначного й стандартно диференціювали на патріотичну, громадянську, інтимну, пейзажну, філософську й медитативну, хоча на ділі межі цих різновидів завжди виявлялися розмитими, дифузними. Зараз уже

виокремлюють інтелектуальну, політичну, родинну інтимну лірику, а загалом усі поезії поділяють лише на дві великі групи: громадянську лірику, до якої входить інтелектуальна, політична, патріотична, власне громадянська, пейзажна, інтимна (насамперед родинна), і лірику філософську, до якої причислюють власне філософську, медитативну, а також інтелектуальну з елементами філософських висновків. Чітке розрізнення різновидів громадянської лірики учнями дуже важливе для практичної роботи на уроках у 9–11 класах, тим більше, що під час нами проведеного констатувального етапу наукового експерименту в належному розумінні відповідних різновидів громадянської лірики часто плутались, допускали огріхи та помилки навіть учителі.

Як літературні тексти, вірші громадянської тематики всіх нами перелічених вище різновидів є особливо сприятливим художнім матеріалом для формування у старшокласників етнокультурних компетентностей, адже тематика відповідних поезій передбачає національну самоідентифікацію автора й ліричного героя, активну громадянську позицію, нетерпимість до зла, захист національних святинь, морально-етичних українських ідеалів, осуд національного невігластва, запродавства, одіозного "мояхатаскрайства", споживацького ставлення до природи.

**Аналіз досліджень і публікацій.** У методиці викладання української літератури проблему етнокультурних компетентностей сучасні вчені почали порушувати вже з перших днів проголошення Української держави, тобто ще на початку 90-х років XX століття. Проте раніше, власне, у радянську добу, закономірно, насамперед такі питання належали до заборонених, а розвідки відповідного ідейного спрямування вважалися ворожими й націоналістичними. Тож навіть такий всесвітньо відомий радянський педагог, як Василь Сухомлинський, змушений був використовувати епітет "комуністичний" і похідні від нього лексеми й тоді, коли намагався вести мову про формування типового українського характеру чи питома національного світогляду підрастаючого покоління.

За кордоном, у діаспорі, проблему української ментальності й морально-етичних ідеалів у вихованні підрастаючого покоління засобами художньої літератури порушував Григорій Ващенко, але з ідеологічних причин твори цього педагогічного світила залишалися недоступними українським учителям-практикам протягом майже всього XX століття. Серед методистів початку XXI століття

вперше до проблеми формування цілісної системи етнокомпетентностей підійшов Є. Пасічник. У наш час найбільший внесок у це питання зробили українські професори Н. Волошина, Ю. Бондаренко, С. Жила, О. Ісаєва, Л. Мірошніченко, Б. Степанишин, Г. Клочек, Г. Токмань, О. Куцевол, В. Уліщенко, В. Пахаренко, А. Лісовськомий, а також автор багатьох чинних підручників з української літератури О. Слоньовська. Насамперед, ці науковці-методисти заклали основи й продовжують вибудовувати той важливий, аргументовано вмотивований міцними науковими досягненнями фундамент, на якому рядовий український учитель у процесі роботи під час уроків української літератури здатний ненав'язливо, але успішно допомогти підрастаючому поколінню правильно обрати морально-етичні ідеали, визначити національні взірці й пріоритети свого народу, стати свідомими громадянами.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Приступаючи до ознайомлення учнів 11 класу з творами Б. Томенчука із двох його вагомих поетичних збірок ("Німі громи" та "Місто героїв і понятих"), ми запропонували старшокласникам зробити перелік основних тематичних груп віршів громадянського звучання. Учнями було названо насамперед такі: тема приналежності ліричного героя до рідного народу, тема місця й ролі поета й поезії, тема любові до України, тема цінності високоморальних родинних стосунків, тема необхідності й важливості достеменно знати історію рідного краю, тема самоідентифікації людини з рідною нацією та українцями як народом, тема показу української ментальності, тема морально-етичних українських ідеалів, тема героїчної смерті во ім'я народу чи держави, тема чесності, правдивості, сповідання народної моралі, турботи про екологію, а також культуру поведінки, бережне ставлення до української мови. Коли старшокласники з поставленим завданням успішно справилися, ми запропонували учням важливу й актуальну проблему: чому саме громадянська лірика не втрачає своєї животрепетності протягом багатьох десятиліть і навіть століть, постійно віддвоює собі першорядне право на існування.

Закономірно, що покладається лише на спроможність самостійного художнього аналізу учнями було б наївно, тож учителем було заготовлено взірці окремих поезій кінця XIX – початку XX століть, які досі звучать дуже актуально. На мультимедійну дошку ми вивели текст маловідомого, але дуже цікавого вірша Бориса Грінченка, не називаючи автора відповід-

них рядків, і запитали школярів, у якому столітті, за їхніми припущеннями, створені ці поетичні рядки: у XIX, XX чи й XXI. Оскільки знайти нами запропоновану поезію навіть у системі Інтернет учителям досить складно, подаємо її повністю.

Землякам, що раз на рік збираються  
на Шевченкові роковини  
співати Гімн

Ще не вмерла Україна,  
Але може вмерти:  
Ви самі її, ледачі,  
Ведете до смерті!  
Не хваліться, що живе ще  
Наша воля й слава:  
Зрада їх давно стоптала,  
Продала, лукава.  
Ваші предки торгували  
Людськими правами,  
Їх продавши, породили  
Нас на світ рабами.  
Не пишайтеся ж у співах  
Ви козацьким родом:  
Ви раби, хоча й пані ви  
Над своїм народом.  
Україна вам не мати,  
Є вам інша пані,

Зрадних прадідів нікчемних  
Правнуки погані!  
Тільки той достойний щастя,  
Хто боровсь за його,  
Ви ж давно покірні слуги  
Ледарства гидкого.  
Ви ж давно не люди - трупи  
Без життя і сили,  
Ваше місце - кладовище,  
Яма та могили.  
Як живі покинуть мертвих,  
Щоб з живими стати,  
"Ще не вмерла Україна"  
Будемо співати.  
Як живі покинуть мертвих,  
Прийде та година,  
Що ділами, не словами  
Оживе Вкраїна [5].

Прочитавши тексти відповідних поезій, несподівано навіть для нас більшість старшокласників зійшлися на думці, що ці вірші написані недавно, у діапазоні останніх 10–20 років, адже звучать дуже гостро й суголосно для найважливіших подій нашого часу. Визначити авторство поетичних рядків старшокласники, звичайно, не змогли, але висловили здивування, що шкільна програма не пропонує їм для вивчення й аналізу настільки гарних віршів. Коли ми запитали, чи наведені нами тексти поезій Б. Грінченка здатні повноцінно виховувати українських гро-

мадян і патріотів, школярі в один голос заявили, що саме такі твори володіють унікальною здатністю спонукати кожну людину об'єктивно оцінювати минуле свого народу і його сучасне. Отже, у тому, що громадянська лірика надзвичайно важлива, старшокласників переконувати вже не було найменшої потреби. На мультимедійній дошці ми розмістили текст поезії Миколи Вінграновського "Ні! Цей народ із крові і землі", оскільки саме цей вірш мав усі можливості стати своєрідним заспівом до нами задуманого уроку: "Ні! Цей народ із крові і землі / Я не віддам нікому і нізачо! / Він мій, він я, він – світ в моїм чолі, / тому життя його і ймення не пропащі. // Ви чуєте? Це мій народ – як сіль, / Як хрест і плоть мого життя і віку, / Тому доля моя, щастя моє, біль / Йому належать звіку і довіку. // У битві доль, політик і систем / Мої набой – у його гарматах. / Я не слуга його, я – син його на чатах, / Я – син зорі, що з Кобзаря росте. // Я – син його по крові, і кістках, / І по могилах, і по ідеалах. / Не вам з осліпленими душами в забралах / Його звеличують в фальшивих голосах. // Я – формаліст? Я наплював на зміст? / Відповідаю Вам не фігурально: / Якщо народ мій числиться формально, / Тоді я дійсно – дійсний формаліст..." [2, 127]. Учитель має пояснити учням, що ця смілива поезія вперше пролунала як відповідь державним критикам, які взялися цькувати молодого автора вже за першу добірку його поезій в "Літературній Україні" 7 квітня 1960 року. Майже одночасно ця ж газета надрукувала й поезії Івана Драча. Як згадував М. Вінграновський, "отут по нас і всадили з усіх гармаг. Не було газети - від "Радянської України" до обласних і районних, які б не стали нас молотити! Одна з-поперед іншої, вони прямо-таки почали захлинатися, що ми відщепенці..., штукарі й низькопоклонники-авангардисти" [11, 7]. Та насправді радянську цензуру перелякала чесна й свідомо громадянська лірика й виразна авторська позиція молодих митців у ставленні до рідного народу. За це можна було в ті стагнаційні й тоталітарні часи мати величезні неприємності, адже громадянська лірика тодішньою цензурою не випускалася з-під постійного пильного нагляду.

Така прелюдія до нами задуманого уроку літератури рідного краю не випадкова. Ми як учителі-практики вже мали певний досвід проведення відповідних уроків й усвідомлювали, що найбільший ефект має зіставлення творів місцевих поетів із загальноновизнаними митцями, так би мовити, зірками першої величини на небосхилі сучасної української

поезії, тобто застосування посилюючих дітям прийомів компаративістики як літературознавчого різновиду аналізу.

Також напередодні уроку за творчістю Богдана Томенчука ми принесли у клас зо два десятки віддрукованих на окремих листочках поезій цього автора й запропонували кожному старшокласникові за власним бажанням обрати для аналізу всього лише одну-єдину поезію громадянського звучання, але таку, яка особисто найбільше припала до серця, а тоді об'єднали учнів згідно з тематикою ними добровільно вибраних поезій у три окремі творчі групи. До першої ввійшли ті, котрі взяли за інтерпретацію та аналіз віршів Б. Томенчука, у яких були явними біблійні образи чи мотиви. В іншу групу об'єдналися одинадцятикласники, які впізнали в ліричних героях обраних віршів збірний образ сучасного українця. До третьої ми залучили юнаків і дівчат, які за власним бажанням обрали вірші, де фігурують міфічні або історичні особи: античні герої, українські політики, відомі поети. Кожна група отримала від учителя своєрідний "секретний пакет", а в ньому – проблемні й навіть провокативні запитання, що під час аналізу й дискусії мали належно допомогти відповідній групі у творчій роботі, на відміну від усіх інших - невтаємничених - учнів класу, обрати правильну точку зору на ту чи іншу ситуаційну дилему, сприяти формуванню етнокультурних компетентностей і вияву громадянської зрілості. "Невтасмичені" ж учні втручалися в дискусію експромтом.

Наприклад, у "секретному пакеті" для першої групи були такі запитання:

1. З якою метою автор уводить у поезії громадянського звучання образ Ісуса? Чи асоціюється з образом Месії український народ? Чому?

2. Які асоціації у вас викликає образ біблійного ковчега? Яку роль ковчег відіграв у порятунку праведників?

3. Що саме, на думку автора, чинять з власним ковчегом, тобто – у переносному значенні – єдиним засобом для порятунку нації, українці? Про що це свідчить?

4. Чим вам відразливий образ сучасного Іуди із середовища українців у поетичних мініатюрах Б. Томенчука?

5. Яким символом наділяє автор образ піску й застряглого в ньому Мойсеєвого посоха? Як треба читачам розуміти ці біблійні символи, подані у відповідній авторській інтерпретації?

Для другої групи ми підготували блок дещо інших проблемних запитань:

1. Чому сучасний українець у поезіях

Б. Томенчука найчастіше постає звичайною, навіть буденною, але завжди чесною і високоморальною людиною?

2. Які політичні події ХХІ століття на українській теренах згадує поет і чому?

3. З якої причини родинне гніздо й батьківський дім у віршах Б. Томенчука – немеркнучі святині?

4. Як і за що саме критикує поет тих своїх земляків, котрі заради власної користі відступилися від національних морально-етичних взірців поведінки або переступили народну мораль?

5. Що ви можете сказати про вірші, у яких йдеться про героїв АТО і трагедію матерів, які втратили синів на сучасній російсько-українській війні?

Для третьої тематичної групи:

1. Що ви знаєте про Сізіфа? А про Касандру? Трою? Троянського коня? Як перетрансформовує ці античні образи Б. Томенчук у власних віршах? Якого змісту й значення вони набувають?

2. Що ви можете сказати про образ В'ячеслава Чорновола у вами прочитаних поезіях?

3. Яким постає Іван Франко з вірша Б. Томенчука "Франковий диптих"?

4. З якою метою автор звертається до образу Вільяма Шекспіра?

5. Чи погоджується ви з авторською позицією у вірші "Горять ікони, як сухі поліна...", у якому згадується Ліна Костенко? Якщо так, то чому, якщо ні – то з якої причини?

З перших хвилин нами розпочатий урок не тільки передбачався, а й логічно заповідався як евристична бесіда, але у зв'язку з тим, що всі тексти віршів синхронно демонструвалися на мультимедійній дошці, а тому й ті учні, які не входили до творчої групи, що презентувала свої напрацювання з певної теми, постійно доповнювали сказане однокласниками, висловлювали свою незгоду з умовиводами чи ставили їм цілком умовитовані запитання, урок переріс у диспут, тому виявився надзвичайно цікавим і продуктивним. Щоб наші висновки не виглядали голословними, передаємо найважливіші фрагменти учнівської дискусії майже дослівно:

– У вірші "Білим світом, де торг і борг" Б. Томенчука, на мій погляд, зацентровано увагу на тому, що надмірне збагачення одних і крайнє зубожіння інших у нашій державі може призвести всіх нас до трагічної розв'язки – Україна взагалі зникне з карти світу: "Білим світом, де торг і борг / Розкидають людей, як віхті, / Йде зажурений босий Бог / Із розпуки кусає лікті. // У потопі жадань і черг, / Де хитрують усі і кожний, / Світ

забув, що відплив ковчег, / Цього разу такий порожній" [20, 20]. Образ Бога у цьому творі треба розуміти, власне, як уособлення того сприятливого моменту, який в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. довгий час тривав, але можновладці не використали його для продуктивного державотворення. Порожній ковчег, який уже відплив, – це загрозове становище, щодень менша ймовірність уціління України як держави й повноцінної існування нашої нації.

– Не можу погодитися з таким трактуванням ковчеза. Якщо він відплив порожнім, то значить, що серед українців не знайшлося праведників, які мали право врятуватися! А чому ж це сталося? Тому що всі старалися залишитися бодай із чимось матеріально цінним, хоч трохи збагатитися, адже влада сама десятиліттями крала й грабувала, ще й привчала до цього простий люд, який погоджувався, наприклад, на заробіток у конвертах, щоб не платити податки, на субсидії і пільги, хоча натомість мав би вимагати достойної оплати своєї праці та високих пенсій, адже в такому випадку жебрацькі подачки, замасковані під різноманітні дотації, нікому не були б потрібними! У вірші "Це – твоя неприкаяна вічність..." є такі слова: "... Твій кавалок біблійної суші – / При дорозі від альфа до омега. / Ти ж невинна, що зсучились суші, / Й на дрова розікрали ковчег..." [20, 276]. Роздоріжжя як місцезнаходження України в Європі – не просто перехрестя, а, на думку автора, вибір між альфою чи омегою, тобто початком або кінцем. Образ "суши" – це уособлення насамперед тих, хто при владі, а не просто всіх жителів України. Саме властимуці й повинні з усією строгістю відповідати перед законом. Мене вражає, що Україна з цього вірша постає мало не жебрачкою, єдиним товаром і маєтністю якої виявляються кози; якщо трактувати у прямому значенні такий образ, – типова худоба-годувальниця найменш забезпечених сімей, а в переносному – мізерне існування. Усім відомий фразеологізм "устигнеш із козами на торг", тобто натяк, що й так передбачається надто малий зиск, аби з таким дешевим товаром вирушати ні світ, ні зоря на багатолюдний ярмарок. Поет пише: "Україно моя недолуга, / Знову кози твої на торгах, / Знов збезчещена, ніби прислуга, / А безчестили пан і слуга... // Ти стоїш на розпутнім розпутті, / І сплітаєш дощі у шнурок, / І регочуть несправедні судді, / Що мотаєш цю вічність, як строк..." [20, 276]. Згвалтована Україна-повія (у Б. Томенчука – не тільки всеможним паном, але і його слугою, тобто двічі упосліджена, принижена

до краю колонізатором та його українськими підлабузниками, власне, національними зрадниками), – центральний образ багатьох поезій іншого відомого українського автора ХХ ст. – Євгена Маланюка. Чеський критик Мікулаш Неврлий називав таку авторську позицію стосовно рідного краю ненавистю з найбільшої, яка тільки може бути, любові: "Любити й ненавидіти батьківщину дано геніям. Так немилосердно картаги Україну міг лише той, хто був готовий за неї віддати своє життя" [8, 11]. Проте ображена українська діаспора довго не могла простити авторові "Стилета й стилоса" образу України в іпостасі повії, яка увялялася поетові не чим іншим, як "втіхою ката й матір'ю яничар" [7, 81]. У Б. Томенчука цей образ ще трагічніший, ніж у Є. Маланюка. Коли читаємо рядки про те, що нібито Україна сплітає дощі у шнурок, то завжди зринає страшний здогад, що через своїх підлих дітей (недогромадян, а точніше – "недолюдків" [23, 250], як їх іменував Т. Шевченко в посланні "Імертвим, і живим...") наша молода й тому дуже беззахисна держава готова повіситися, а "несправедні судді", ворожі Україні сили регочуть, що вічність українського народу перетворюється в довготривалий тюремний термін, адже підневільне життя не йде на користь ні Україні, ні її цільній нації.

– Біблійні мотиви в поезіях Богдана Томенчука завжди накладаються на українські реальні події. Мойсей водив іудеїв по Аравійській пустелі 40 літ, незалежна Україна ж досі не є повноцінною державою, хоч топчеться на місці з 1991, тобто від часу останнього офіційного проголошення Української держави минуло чверть століття, а від часів УНР – мало не ціла сотня років! Навіть від кінця 90-х ХХ ст. пройшло вже більше, ніж половина того часу, який витратив Мойсей, щоб привести свій народ у Землю Обітовану, тож у середовищі українців мали б бути зримими зміни бодай у світогляді чи ментальності, але, образно кажучи, піски духовної пустелі й чужих зловтішних порад і злорадного глуму ховають усі добрі національні починання, а скоро заметуть навіть поведиря з його посохом як символом Богом передбаченої місії. Вірш "Аборигени ми, аборигени..." саме на цьому ж і натякає: "Аборигени ми, аборигени... / Сліпі прочани на своїй землі. / В слабких тілах згасають наші гени, / Боятися роси наших постолів. / Розвіємось, як пил Чумацьким Шляхом, / Забудемось, немов святі слова. / Стемніло... Ніч, як урна з нашим прахом, / А місяць – як щербата булава... / Такий від долі нам достався посаг. / Тумани наші сиві, як віки. / В

чужих пісках застряг Мойсейів посох. / Нам засипають душі ті піски..." [20, 22]. Образ "щербатої булави" – знову ж таки символ нашої неповноцінної державності, й темна ніч, порівняна з похоронною урною, у якій знаходиться прах українського народу, взагалі справляють на читачів зловісне враження. Від таких художніх засобів мені, наприклад, стає страшно.

– Отже, ти вважаєш, що песимістичні настрої ліричних героїв Б. Томенчука – погана ознака?

– Це ж викликає страшенну зневіру! Я прочитаю вам поезію "Оце відбуд, нарешті, Гетсиман...". Якщо буквально розуміти сказане поетом, то нібито йдеться про Ісуса, адже поет описує всім відомі події з Нового Завіту. Тільки мені особисто чомусь на думку спадає Вячеслав Чорновіл, який українцям-злочинцям і напівзлочинцям, бо ж усі ті, що мовчать і не протестують проти неправди, з самого початку вже автоматично беруть участь у злочині, а цей український політик, образно кажучи, не кому іншому, як українцям-перевертням дійсно виявився страшнішим від біблійного Варава. Мамою в цій поезії мені уявляється Україна, адже й у Шевченка вона виступає саме в такій іпостасі. Б. Томенчук пише: "Оце відбуд, нарешті, Гетсиман... / Де найвірніші відреклись тричі, / Хоч обіцяли, дивлячись у вічі... / Так стала правда горсткою обман. / Я, Божий Син, йду до людей на суд. / Ще світить небо клаптиками цедри, / І ти мене також зречешся, Петре. – / Так мусить бути в царстві Заблуд. / А знов зберешся з духом, то приходи, / Немов той час, коли я сяду справа – / Я їм страшніший буду, ніж Варава, / Бо він – не я! – їх суть, їх дух і плоть. / То аж чи лиш – тих тридцять троє літ? / Що вчив Отець – одні слова химерні? / Вмру на хресті – увесь в крові і терні, / Щоб їм належав, Господи, Твій світ. / Благаю, Отче, маму бережи, / Бо я вже йду в свою дорогу хресну. / Хоч вірю, Боже, що таки воскресну. / Але чи варто, Юдо мій, скажи? [20, 261]. Але ж виникає прикра думка: якщо навколо скільки іуд, то чи варто для їхніх дітей і внуків будувати стерпні умови життя, тобто державну Україну, вільну й багату?!

– Відповіді на твої болочі запитання повною мірою дає вірш Б. Томенчука "... Не озирайся на свої хрести...". "... Не озирайся на свої хрести, / Як полотно, печалюми розшите. / Ти міг вмирати, щоб перемогти, / Але не вмів перемогти, щоб жити... // І знов тобі сім кіл, як сім попруг, / Бо час жорсткий, а в долі – інший вимір. / Після надій, розчарувань, наруг – / То де він є, твій безпомільний вибір? /

/Невже твій хрест – таки самі хрести? / Ти ж сам собі спасенний і Спаситель – / Вмирати вмів, аби перемогти. / Коли вже переможеш, аби жити?" [20, 305]. Отже, і наш народ мусить навчитися не просто боротися, а омріяну й вистраждану перемогу використовувати з користю для себе і своїх нащадків! Припускаю, що при сприятливих умовах навіть діти сучасних українських іуд можуть зрости свідомими громадянами, патріотами й героями. Молодь завжди готова до виправлення помилок старшого покоління, але для цього треба високих морально-етичних взірців, треба навчитися гордитися своєю державою, а не соромитися її.

– Перевертні і зрадники характерні для "смутих часів". Якщо держава сильна й могутня, відщепенцем ставати жодній у ній людині нема ніякого смислу. У кожного повноцінного громадянина у сприятливих умовах востократ зростає віра в себе, власні сили. Натомість у вірші Б. Томенчука "І під страхом неправого суду..." є грізне застереження тим, хто сьогодні намагається встигнути розбагатити на відступництві. Ліричний герой цього твору – сильна особистість. Українським іудам він нагадує про осіку - дерево, на якому таки кінець-кінцем повисів той, хто зрадив Ісуса Христа: "Під страхом неправого суду / Не піду до неправди в зяті. / В мене є персональний Іуда? / Значить, я щось вартую в житті... // Ще натягнеш пиху на пику, / Ще замацнеш нам прапори, / А твою небіліну осіку / Вже в твій ріст нагинають вітри... [19, 146]. Поезія для мене асоціюється з віршами В. Симоненка "Древній, обікрадений народ!" та "Де зараз ви, кати мого народу?", у яких ідеться про те, що національні зрадники – це лише підтвердження факту, що народ таки чогось вартує, а тому житиме вічно: "Виродки – підтвердження суворе, / Що живеш і житимеш повік!" [12, 53], "Народ мій є! Народ мій завжди буде! / Ніхто не перекреслить мій народ! / Поцезнуть всі перевертні й прибуду, / І орди завойовників-заброд!" [12, 52]. У наш час до зрадників українського походження, які проявили свої личини на Донбасі, створивши ДНР і ЛНР та посівши в маріонеткових утвореннях керівні посади, ставлення народу відверто негативне й осудливе, а їхні навіть виразно українські прізвища сприймаються як ознака свідомо вчиненого ними зла, і тому як риса найпідліпших зрадників.

На завершення роботи першої групи вчитель пропонував своїм підопічним такі запитання:

– Чого саме вчать щойно проаналізовані вами вірші Б. Томенчука? У чому

полягає виховна роль таких поезій?

Учні, проявляючи свої етнокультурні компетентності, називали такі важливі морально-етичні орієнтири, як любов до рідного краю, високу свідомість і відповідальність, стійкість, усвідомлення власної причетності до майбутнього свого народу. Старшокласники стверджували, що громадянська лірика Б. Томенчука їх упевнила в необхідності сповідувати національні ідеали, не йти на жодні компроміси із совістю заради примарних благ і високих, добре оплачуваних посад.

Інша творча група розглядала питання ролі й місця в суспільстві рядових українців. Старшокласники розпочали розмову переліком позитивних і негативних рис української ментальності й визнали багатостолітню поневоленість України причиною негативних ознак у нашому менталітеті.

– Вірш "Нам витерти б сльози з батьківських облич" своїми найбільш промовистими рядками: "Нехай хтось пішак, та зате – прохідний – / Ми квапимось руку подати. / А честь – у куток, а в душі – вихідний / Червоної й сірої дати" [20, 12] – суголосний поезії цього ж автора "Сумного Бога найсмирніший люд.": "Сумного Бога найсмирніший люд, / Про що твої молитви небайдужі, / Як на весвітнім ярмарку облуд / Розпродують пісні твої і душі / Твої у муках роджені сини / І доньки, ніби вишні світанкові, / Про що були твої солодкі сни, / Коли іржа на знайдений підкові / З'їдає долю й пам'ять. / Голосом твоєї правди, як лелекам в клітці, / Так хочеш в розлозі небеса, / Та час завмер собакою на хвіртці" [20, 23]. Обидві поезії – про горезвісний український комплекс меншовартості. Антон Чехов писав, що людина повинна вичавлювати із себе раба кожного дня, отже, явище очищення від рабської поведінки як скверни довготривале й трудомістке. Українцям, які більше ніж 300 років жили у колоніальній залежності, за два з половиною десятиліття свободи, а до того ж – у складних соціальних і політичних ситуаціях, почуватися справді вільними громадянами не просто. Закономірно, що й автор та його ліричний герой також переживають тяжкий катарсис, страждають від усвідомлення власних пороків, хиб, а водночас гірких прорахунків і помилок українських економістів та політиків, "дикого" бізнесу, всездозволеності й ненажерливості генетично рідних скоробагачків: "Таке життя, такий звіринець, / Такий суцільний дарвінізм. / Бредеш цим світом, як чужинець, / Між прапорів, могил і крижм..." [20, 75] (вірш "Таке життя, такий звіринець...") або "Надочушливий

дзенькіт монет, / Притворяються ликами морди..." [20, 197] (поезія "Надочушливий дзенькіт монет..."). Прапори, могили і крижми, а останні – як залучення до нації наймолодшого покоління, для якого церковний обряд хрещення і крижми як долі стає посвятою у свідомі українці – важливі ознаки перехідного періоду в Україні, становлення народу як свідомої нації. Та найбільше мене вразив неприкрито правдою теперішнього українського життя, навіть панорамним оглядом усієї України вірш "Припасують портрет до старих образів...": "Припасують портрет до старих образів. / Намалюють себе й на банкнотах, / І приплянуть місця в пантеоні князів, / Поклянуться на давніх клейнодах. / Навіть пустять сльозу про жахи таборів, / І прикриють, як в сауні, сором / Хто парчею зітлілих твоїх прапорів, / Хто футболкою із Чорноволом... / Певно, гени пропашності стогнуть в тобі – / У глибинах забутого коду, / Бо не знаєш сама, що зачнеш у ганьбі / Ситу вічність чужого народу..." [20, 273]. Образ сучасної України тут більше ніж трагічний. Наша держава знову ж таки постає покриткою, яка нібито ще й народженням байстрят і яничарів збирається гарантувати продовження у наступних віках не своїй, а чужій нації. Такі гіркі слова заставляють потенційних читачів не чекати, що все негативне в суспільстві минеться само собою, а при першій же нагоді брати на себе відповідальність за нинішній і завтрашній день власного народу.

– Я читала вірш Б. Томенчука "Ну ось і все... Затих, нарешті, Гімн..." своїм батькам, які брали участь у протестах під час революції Гідності, а також бабусі, яка була на Майдані ще під час Помаранчевої революції. Бабуся аж розплакалася від тієї неприкрито страшної правди, яку у своєму вірші сміливо виголосив поет: "Ну ось і все... Затих, нарешті, Гімн... / Розвіялася прахом ейфорія, / Ходімо, друже давній мій, ходім – / Бо без півлітри це не зрозуміє. / Не вистачає навіть матюків / Переповісти провінційну прозу / Цих жіночок охайних і дядьків, / Котрі ходили на Майдан по розум... / Їх спродали, мов крам за півціни, / Про Україну говоривши з боєм. / А Україна – це якраз вони. / Немає іншої. І не було ніколи... / Їх кинули на тлумищі століть, / Коли гуділа переможна трізна... / А сива мама, ніби храм, стоїть / В селі, де починається Вітчизна..." [20, 285]. Я не погоджуюся, що поезії Б. Томенчука песимістичні. Вони драматичні, але не песимістичні! Навіть у цьому вірші присутність образу матері засвідчує невмирущість нашого народу.

– Цілком підтримую таку думку.

Мотиви у громадянській ліриці Б. Томенчука можуть бути сумними, але зневір'я автора не відчувається в жодному віршованому рядку! Ліричні герої і ліричні персонажі стійкі, витривалі, сильні духом, двоїлині, як, до речі, загалом усі українці. Вірш "А ти ніби не знав дотепера..." у зумисно довірливій розмові з уявним адресатом переконує читачів, що воровог ніколи не визнає за українцями їхньої правоти, а тому й надалі безпідставно чіплятиме образливі тавра: "А ти ніби не знав дотепера, / Що цей метр квадратний плечей – / Вже віддавна "цинічний бандера", / Що від Богом забутих ночей, / Як збудовані мама і тато / У свої не найкращі літа / Таки зважились сина зачати / У тих невеликодних постах... / Хоч на клопоти було завізно, / Хоч, здавалось, настав Божий суд, / Показали на серце: Вітчизна / В тебе сину, де ми, і – отут... [19, 77]. Проте, як свідчать завершальні рядки поезії, наша нація як імунітет від подібних ворожих політичних інфекцій виробила непромінальні святині: батьків, родинний дім, душу, серце, Україну. Навіть у найтяжчі часи, як це видно з вірша "Не наївся окрайцями правди?..", кожен з нас повинен пам'ятати, що далеко не всі вступають у торги з совістю, стають зрадниками: "Не наївся окрайцями правди? / Захогілося всю і суди? / Але знову ті самі зайди, / Але знову все ті ж холоди. / Гвимолнеш в Господа сили, / Бо тобі ще далеко іти – / Не всі друзі копають могили, / Не всі недруги тешуть хрести..." [19, 91]. Сила духу народу, на мій погляд, найбільш зримо, а при цьому дуже прозаїчно показана в поезії "То нас правда докупи зградила...": "З того боку, братове, – братва... / Хай би як нас біда колошматила, / Нас – кулак... Ми – як Божі слова, / А не вівці... І світ – не пасовище... / Небеса – не для їхніх пісень. / Де вони постають – там румовище, / А за нами – світає цей день..." [19, 96]. Виразна перспектива перемоги українського народу в цій поезії явна.

– Тільки як же бути з віршем "Якась суцільна Сицилія..."? З його рядків Україна взагалі постає державою суцільних мафіозі і кримінальних злочинців...

– Як на мене особисто, то не тільки сучасна в такій іпостасі. Навпаки, автор наголошує, що найстрашніший етап кримінального свавілля уже пережито, більше того, дорогою ціною і навіть кров'ю заплачено за завтрашнє щасливе майбутнє України, українського народу: "Якась суцільна Сицилія, / Помножена на Гундорас... / Як падала наша Бастилія, / Руїни накрили нас... / Що трапилося із мріями? / Де ділися по одній? / О, ці поставали по-

віями / У світу на Об'їзній... / А де ж ті гарячі голови, / Ну ті, що нехай їм грець? / Покрилися кривавим поливом, / Бо так захотів свинець... / А де ж ті соколи-віхولي, / Що їм до колін моря? / Якраз за моря й поїхали / Ізнідила їх зоря... / А де ж ті, що завтра збудуться, / Зійд?, як свята печатка? / Вони ще в любові туляться, / Чекають пори зачат... / І вирвуться з осоружності / На сто молодих доріг. / І просять від нас лиш мужності, / Аби народити їх... / Бо нами світи розорано / І навіть Чумацький шлях... / Тому й виглядає зоряно, / Що в предківських мозолях..." [19, 98–99]. Майбутнє – у руках нації, а вона вже змужніла і змінилася на краще. Поезії Б. Томенчука про українські втрати в АТО – яскраве підтвердження тому, що народ навчився збройно відстоювати своє право будувати власну державу. Вірш "Як у дитинстві, будуть нести..." викликає в нашій пам'яті багато подій, які практично кожного читача здатні зробити свідомим громадянином України: "Як у дитинстві, будуть нести. / Лиш не на маминих руках, / І будуть почесні по честі / Під небом у гірких зірках... / Розірве душу мідь оркестрів, / Блиск генеральських орденів. / Сніги лягають, як реєстри / Твоїх віднини вічних снів. / То мінує межі дат чи риска? Плюси в снігах чи лиш хрести? / То ще війна чи вже зачистка / Народу від таких, як ти?" [19, 68]. Звичайно, вороги раді б знищити всіх справжніх патріотів, зробити генеральну "зачистку" найбільш свідомих, тобто цвіту нашого народу, але це їм ніколи не вийдеться під силу, незважаючи ні на більше байдужий, ніж активно осудливий у ставленні до війни на Сході України світ, ні на плани агресорів і доморощених сепаратистів. Смерть ще одного героя АТО Богдан Томенчук показує саме на такому далеко не привабливому тлі всесвітньої байдужості до того, що коїться на Сході України: "Він помирав. Стояла люта спека. / Стікала кров руда в руду траву. / На крилах небо ніс кудись лелека, / Напружуючи зойк, як тятину... / Ще пахли порохом порепані долоні... / Явився ангел відпустити гріх... // ...А світ ганяв по світу покемонів, / І він за світ тримався, поки міг..." [19, 72] (вірш "Він помирав. Стояла люта спека..."). Проте з віршів про події в АТО мені найбільше імпонує поезія "Боже, з чиєї волі...", яка має виразні як громадянські й патріотичні, так і філософські мотиви та містить архетипні образи, стійкі асоціативні ланцюжки: "Боже, з чиєї волі / Вишили, як уміли, / Мами синопкам долі / Хрестиками прицілів? / Вміла-м нанікувати, / Як же тепера, синку, / Долю припасувати / До сорочини з

цинку?" [19, 119]. Усього вісім версів (рядків) твору, але вони дуже влучні, прості й ширі, як і непідробне горе матері, що на гібридній війні на Донбасі втратила сина.

У висновках до цієї тематичної підбірки віршів старшокласники вели мову про героїзм, навіть самопожертву во ім'я України. Вони дійшли думки, що більшість проаналізованих ними поезій належать до патріотичної лірики як підвиду громадянської, але в Б. Томенчука нема характерних для патріотичної лірики менторських настанов, "холостих" крикливих закликів. Автор здебільшого спонукає читачів самим робити життєвий вибір, особисто оцінювати подану в окремо взятій поезії ситуацію.

Аналізовані твори, у яких діють античні або реальні українські герої, одинадцятикласникам третьої творчої групи, як і загалом усьому класові, сподобалися особливо. Причиною такого явища виявилось те, що вони вже мають належні уявлення про Сізіфа, Касандру, троянського коня, усвідомлюють роль і місце в культурі світу драматурга В. Шекспіра, знають тематику його трагедій, ознайомлені з титанічними внесками в українську літературу І. Франка чи Ліни Костенко або В. Чорновола. Проте вчитель мусить пам'ятати, що старшокласники у своїх висновках можуть бути надто категоричними, а іноді навіть безапеляційними. Що в такому випадку вчитель, особливо тоді, коли словесник не може погодитися з оцінкою твору учнем? Менторське заперечення, ясна річ, ніякої користі не принесе в дискусії на уроці. Як свідчить досвід, найкраще дати можливість старшокласникам висловити різні думки самим. Навіть якщо діти й не прийдуть до згоди, з часом багато хто з них поміняє свої умовиводи.

– Поезія "Істоїть твоя зранена тінь..." Б. Томенчука попри відголоски античних сюжетів має суто український колорит. Епітет "хрещата" на уявлення образу Касандри підказує нам, що насправді йдеться не про античну, а українську історію в образі античної пророчиці-віщунки: "Істоїть твоя зранена тінь / На руїнах оглухлої Трої... / Так майстерно придуманий кін, / Так бездарно вмирають герої. / Обладунки у тебе не ті... / І ворота скриплять, як лещата... // В нашу Трою ідуть поняті, / Аж волає Касандра хрещата... / Ти чекаєш на поміч світів? / Вони вміють значуще мовчати... / В нашу Трою прийшли поняті, / Їх проспали захмелені чати..." [19, 143]. Образ понятих у мене асоціюється з нібито доброзичливцями із ОБСЄ, які вдають, що тримають

під контролем ситуацію і цим стабілізують воєнні події на Донбасі. Поняті, згідно чинними кримінальними кодексами багатьох держав, мають свідчити, що певний юридичний акт, наприклад, обшук, було проведено за передбаченими законом вимогами. На Донбасі ж представники ОБСЄ неодноразово заявляли, що обстрілів українських позицій і мирного населення в "сірих" зонах вони не чули й не бачили, а такі слова засвідчують лише фальш. У відповідній поезії Б. Томенчука понятих нібито проспали українські вартові, отже, вони пройшли в іпостасі ворожих диверсантів. Троянський кінь тут – це утворення ДНР та ЛНР нібито як волевиявлення народу, хоч насправді подібні події кваліфікуються як махровий сепаратизм і строго караються, що було б і зроблено, якби подібне відбувалося, наприклад, на території тієї ж таки Росії, що насамперед і найбільше зацікавлена в новоутворенні Новоросії на українських теренах. Поезія "Істоїть твоя зранена тінь..." аж волає до свідомості представників нашого народу, застерігає від допущення подібних помилок і непокараності винних за державну зраду.

– Образ Сізіфа у поезіях Б. Томенчука – це образ роботящого й цілеспрямованого свідомого українця. Саме людей такого характеру найбільше остерігається будь-яка влада, у тому числі й українська, тому найчастіше кидає їх за грати. Вірш "Хосен, панове, і резон..." саме про це: "Хосен, панове, і резон. / А решта – недолугі міфи. / Що для Сізіфів світ – СЗО, / Переконаєшся, Сізіфе... / Тут не минається сезон / Для тих, котрі живуть, бо тирять. / А білий світ таки СЗО / Отим, що пруть і свято вірять..." [19, 139]. Образ Сізіфа, як і образ Ікара, незважаючи на їхню апіорі передбачену поразку, навіть в античні часи вважався гідним поваги.

– Вірш "І знову вийде все, як за Шекспіром..." переконує читачів, що людство й окремі народи всотє наступають на ті ж самі граблі: "І знову вийде все, як за Шекспіром. / І знову вибір, доле, бути чи... / І переможець буде зватись Пірром, / І вдома пригадають плачучи..." [19, 132]. "Змішування" сюжету "Гамлета" з античною фразеологією в цій поезії як аллюзія зумисно наштовхує читачів на думку, що кожен Гамлет отримує піррову перемогу, отже, найважчі людські потуги оплачуються стражданнями. Якщо прикладати цей вірш до Томенчукових типових образів українців і того, про що ми вже говорили раніше, закидаючи поетові, що не в кожному вірші подає взірцевих героїв, то мусимо визнати, що замість

надуманих образів-персонажів автор відтворює справжню і не підсолоджену вдавано-оптимістичну картину українських реалій. Думаю, така позиція – набагато важливіше, ніж сповідувати "шароварщину" і голосливо спонукати до подвигів чи стійкої громадянської позиції, якщо сам особисто не можеш бути взірцем для наслідування, наприклад, воювати в АТО.

– Образ Вячеслава Чорновола у громадянській ліриці нашого поета-земляка – не просто історична постать. Це своєрідний символ України й народу в їхньому нерозривному поєднанні. Той, хто афішовано носить портрет В. Чорновола на футболці, – ще не завжди й не обов'язково патріот. Найчастіше це лицемір, котрий ховається за той патріотизм, якого взагалі не має в душі, а тільки демонструє на одязі. Вірш "Народе чорних рад і Чорноволів..." про це свідчить якнайкраще: "Народе чорних рад і Чорноволів, / Твій піт чоренний – з блиску лемешів, / І краплі крові, ніби згустки волі, / І крихти хліба – з тих самих ножів... / З твоїх волів сміються на кориді, / Себе питаєш, ставши на кону, / Хто вкарбував у тло дереворитів / Твою поразку і твою ціну?.. / Хто нашептав твій страх і твій параліч? / І що відшепчуть орди знахарів?" [20, 298]. Поет зіставляє те, що не можна звести до спільного знаменника: чорні ж ради – переворот, зрадницькі загіт, а Чорновіл – символ величчя національного українського духу. Думаю, що найбільш вагомими є два останні рядки вірша, адже український віками ворогами плеканий страх, що не дозволяє випрямити плечі, й "орди знахарів" – удавані доброзичливці – здатні звести нанівець здобутки української національної ідеї, про яку вів мову ще Пантелеймон Куліш.

– Поезія "Франковий диптих" мені сподобалася особливо, адже автор недарма вживає ключове слово "пролог" – ідеться ж бо про геніальний вступ до поеми "Мойсей", у якому Іван Франко висловив своє невідоме вболівання за долю українського народу: "Народе мій, замучений, розбитий, / Мов паралітик той на роздорожку, / Людським презирством, ніби струпом, вкрити! // Твоїм будущим душу я тривожу, / Від сорому, який нащадків пізніх / Палитиме, заснути я не можу" [21, 134]. Нація належно не оцінила титанічну місію Івана Яковича, не забезпечила йому більш-менш стерпне існування при житті, коли поет цього дуже потребував, ледве даючи раду злидням. Образ тепла від тіла живого kota на Франкових колінах, яким гріється умираючий поет, у поезії шемкий і болісний: "Він далі гріє руки до kota / Деся у своїх ну геть

загробних львовах. / Якесь така вселенська глухота / Д' його прологам в наших післямовах... / А він насправді був лишень Франком. / Ніхто не віддав – плаче чи не плаче / Під вікнами у долі байстрюком, / Що заробив лиш на тепло котяче" [19, 64]. Проілюструвати ситуацію з І. Франком найдоцільніше віршем громадянського звучання Б. Грінченка з циклу "Зернятка": "Народ-герой героїв проявляє, / Пануючи, він їх вінцем вінчає: / Високий дух високість признає. / А раб-народ, як є герой у його, – / Він на борця величного свого / Грязь кидає, його камінням б'є" [4, 18]. Проте коли я особисто читаю поезію Б. Томенчука "Франковий диптих", мені стає соромно за байдуже ставлення сучасників до такої видатної людини, хоча зараз уже нічого змінити неможна, і минуло багато десятків літ від тих часів.

– А мене збентежив вірш Б. Томенчука "Горять ікони, як сухі поліна...". Враження від цієї поезії, чесно кажучи, у мене чомусь лише негативні. Я розумію, що людина може вважати себе вождем народу, як це робив поет Є. Маланок та представники уряду УНР в екзилі, але насправді всі вони, у тому числі й особисто "кривавих шляхів апостол" [7, 32], реально вплинути на здобуття державності Україною, яка тоді входила в СРСР, не могли попри всі свої бажання й намагання. Від поетів, навіть таких геніальних, як Т. Шевченко й Ліна Костенко, неможна вимагати їм не притаманих дій. Справді, митці здатні спонукати свій народ до зрушень, вести героїв на подвиги, совістити правителів, але управляти державою вони не мають жодних повноважень. Я думаю, що ліричний герой Б. Томенчука намагається перекласти на плечі Ліни Костенко тягар вини за все, що в Україні не збулося: "Горять ікони, як сухі поліна. / Вогонь в печі ввихається, як змії. / Як вам живеться нині, пані Ліно / В доколишній самотності німії? / Як там берези, айстри й хуртовина, / У гобелени зіткані дощі? / Як Ваш народ, і в чім його провина, / Що біль не вистигає в тій печі?.. / Як зашморг той, що в нім не Чураївна? / Як ідоли, обтесані в хрести? / Як ота забута Україна, / Котру без вас не сміємо спасти?.." [20, 309]. Така авторська позиція, на мій погляд, – безцеремонність у поводженні з генієм нашої доби. Коли я прочитав вірш, то багато разів перепитував себе, чому це ми без присутності в реальному протистоянні владі й ворогам Ліни Костенко особисто не сміємо рятувати Україну? Думаю, що якби Ліна Костенко з'явилася на Грушевського чи Інститутській у момент кривавої масакри під час революції Гідності, люди, скоріше за все, не дозво-

лили б авторці "Марусі Чурай" ризикувати життям. Я не вважаю, що цей вірш Б. Томенчука з точки зору читаючої публіки похвальний. Саме за такі поезії, як об'єктивно ствержує сам автор у творі "Пограю із п'яною долею в карти...", і вилазять боком "жарти / Про всіх найсвятіших із наших небес" [20, 297]. Ліна Костенко своєю геніальною творчістю в тоталітарні часи оберігала український народ від повного занепаду. Вона не заслуговує дорікань і критики, а не те, що звинувачень у неіснуючих гріхах.

– Ти не так зрозумів зміст цієї поезії. Автор пише, що без духовного лідера народ боїться приймати найважливіші рішення. Тут звучить авторський докір не Ліні Костенко, а народові, який без неї не сміє себе і свою державу рятувати! Найлегше – звинуватити когось, а не себе самого за бездіяльність чи легкодухність. Найлегше – перекласти проблему на чужі плечі, на вождя, генія. Наша нація увесь час прагне від своїх найбільших авторитетів не просто рішення чи поради, а ментально діючих ліків проти всіх вікових болячок. Це також негативна риса в менталітеті народу, і її треба позбуватися!

На завершення уроку одинадцятикласники повели мову про роль і місце громадянської лірики у формуванні світогляду, життєвих позицій та етнокультурних компетенцій українців як із середовища підростаючого покоління, так і тих, які мають великий життєвий досвід. У грамзаписі прозвучала пісня на слова Богдана Стельмаха "Історія", а на мультимедійній дошці було продемонстровано її текст: "Сурми зазорили, коні одурили, / Заступили сонце половецькі стріли. / Лічить мати втрати, мила в тузі мліє – / Отака історія в пісні попеліє. // Розлились пожеари попід чорні хмари. / Витоптали землю турки-яничари. / Плаче в полі вітер і сліпа бандура – / Отака історія українська дума. // Йшли за кровну справу, здобували славу. / Закотили долно панові під лаву. / На столах у глеках – крові чорні вина. / Отака історія, отака гостина. // Встеклі та запеклі засвітили в пеклі, / Насукали шнурів, пов'язали петлі. / Хто пішов під кулі, хто – в полярне сяйво. / Отака історія, вивчити не зайво. // Димом, порохами поміж реп'яхами, / Дихає Чорнобиль нашими гріхами. // Ті зреклись мови, ті зреклись роду. / Отака історія рідного народу" [14]. Ми пропонували учням зіставити й порівняти обрані ними

вірші Б. Томенчука із запропонованою нами поезією Б. Стельмаха.

**Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.** Таким чином, було досягнуто як навчального, так і виховного та розвивального складників триєдиної мети уроку, а також використано не лише елементи герменевтики, а й можливості компаративістичного методу аналізу віршів. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в тому, щоб і надалі працювати над шляхами вирішення проблеми формування етнокультурних компетенцій старшокласників на прикладі громадянської лірики Б. Томенчука.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи: монографія / Юрій Іванович Бондаренко. – Ніжин : Вид-во Ніжин. держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя, 2009. – 352 с.
2. Вінграновський М. Вибрані твори: у 3 т. / Микола Вінграновський. – Т. 1: Поезії 1954 – 2003. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 399 с.
3. Галич О. Теорія Літератури / Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв. – К. : Либідь, 2006. – 487 с.
4. Грінченко Б. Зернятка: вірші, поеми, оповідання. – К. : Веселка, 1989. – 271 с.
5. Грінченко Б. Землякам, що раз на рік на Шевченкові іменини збираються співати Гімн // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com>
6. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи / С. О. Жила. – Чернівці : Редакційно-видавничий комплекс "Деснянська правда", 2004. – 360 с.
7. Маланюк С. Поезії / Євген Маланюк. – К. : Український письменник, 1992. – 318 с.
8. Неврлий М. Муза болю, гніву, боротьби / Миколаш Неврлий // Маланюк С. Поезії. – К. : Український письменник, 1992. – С. 5–28.
9. Пасічник С. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти / Євген Андрійович Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.
10. Пультер С. О. Методика викла-

дання української літератури в середній школі: курс для студентів-філологів / Станіслав Пультер, Антон Лісовський. – 2-е вид., випр. і доп. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. – 143 с.

11. Салига Т. Поет – це слово, це його життя / Тарас Салига // Вінграновський М. Вибрані твори: у 3 т. – Т. 1 : Поезії 1954–2003. – Тернопіль : Богдан, 2004. – С. 5–54.

12. Симоненко В. Народ мій завжди буде / Василь Симоненко. – К. : Веселка, 1990. – 159 с.

13. Скунець П. Земля химер / Петро Скунець // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com/>

14. Стельмах Б. Історія / Богдан Стельмах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pisni.org.ua/persons/29.html>

15. Стельмахович М. Українська родина педагогіка / Мирослав Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 286 с.

16. Степанішин Б. І. Література – вчитель – учень (самостійне вивчення учнями літератури): посібник для вчителя / Борис Ількович Степанішин. – К. : Освіта, 1993. – 239 с.

17. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / Василь Сухомлинський // Сухомлинський О. Вибрані твори: у 5 т. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 3. – С. 7–297.

18. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція: монографія / Ганна Леонідівна Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.

19. Томенчук Б. Місто героїв і понятих / Богдан Томенчук. – Брустури: Дискурсу, 2016. – 242 с.

20. Томенчук Б. Німі громи / Богдан Томенчук. – Коломия : Вік, 2007. – 320 с.

21. Шевченко Т. Великий льох: Містерія / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 221–233.

22. Франко І. Вибрані твори / Іван Франко. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1960. – 467 с.

23. Шевченко Т. І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 250–255.

Стаття надійшла 3.02.2017 р.